

LEVİATHAN : LIBERALİZM SULARINDA GÖRÜLDÜ

LIBERALİZM-HOBDESCU DEVLET GİZLİ İLİŞKİSİNE USSALLIK BAĞLAMINDA
FOUCAULTGİL BİR YORUM

Hasan Bülent Kahraman

GİRİŞ

Hobbes'un geliştirdiği ve Makyavel'le birlikte Batı siyasal sisteminin temel yapısını oluşturan model, geç XX. ve erken XXI. yüzyılda ikili bir anlam sergiliyor denebilir. Bir yandan bu modelin aşıldığına yönelik yoğun ve kapsamlı yargılar üretilmekte öte yandan da bu modelin bütün dönüşümlere rağmen kendisini koruduğuna ve gerek bir genetik yapı olarak, gerekse daha dolaylı ilişkiler içinde kendisini gösterdiğine dair değerlendirmeler yapılmaktadır; Kuşkusuz Hobbescu modelin belli noktalarda aşıldığı rahatlıkla öne sürülebilir. Çağdaş devletin 'Hobbes ötesi'ne geçen bu niteliği Leviathan karşısında kazandığı bir savaştan kaynaklanmaktadır. Bu 'başarı'yı kazanan, daha somut biçimde söyleyecek olursak, liberalizmdir. Gerçekten de bu siyasal ideoloji ve model klasik devlet anlayışının geriletilmesinde ve yeni bir sistemin üretilmesinde öncü rolünü oynamıştır. Fakat bu önermenin yanıltıcı olmaması gerekir. Çünkü, 'rol oynamak' terimi önceden ve eksiksiz olarak kurulmuş bir sistemin öteki sistemlerle karşılaşarak onları aşması şeklinde tezahür etmemiştir. Tersine, liberalizm de en az öteki sistemler kadar tarihseldir. Kendisini zaman içinde üretmiştir. Bu oluşumu sırasında karşılıklı etkileşimler önemli işlevler üstlenmiştir. Bununla birlikte eğer Hobbescu devletin belkemiğini meydana getiren kavram **otorite¹** ise ortada 'aşılmış' bir şeyin durduğunu söylemek çok daha güçtür. Çünkü otorite kavramı bugün de siyasal sistemler ve süreçler içinde kendisine özgü ağırlığını korumaktadır. Daha da ilginç olanı bu ağırlığın Hobbescu bir yaklaşım ve önermeden farklı bir biçimde tezahür etmesidir. **Hobbes'ta kendisini açıkça gösteren otorite bugünkü modellerde çok daha içkin, gizli ve gizil bir biçimde ortaya çıkmakta, daha doğrusu, varlığını ortaya çıkmaksızın göstermektedir. Buna da kendisini göstermeden gösterme demek mümkündür.**

Elbette kurucu liberal ideologların öne sürdüğü temel görüşler Hobbes ötesi dediğimiz sürecin serpilmesinde etkili olmuştur ama bu her şeyin önceden tasarlandığı anlamına gelmez. Nitekim, bugün, 'gelişmiş liberalizm'ler çağından geçilmektedir. Bu dönemin ilgili literatürde 'neo-liberal dönem' olarak 'vaftiz edildiği' kesindir. İçinde bulunan liberal anlayışların en önemli özelliği ise, devletin en küçük hale getirildiği bir sistemi inşa etmektir. Bu inşa süreci belli bir literatüre göre başarılı da olmuştur. Bugün gelişmiş liberal toplumların ortak paydasını oluşturan demokrasi liberalizmin ötesinde ve bazen ona rağmen bu sonucun elde edilmesinin en temel belirleyenisidir. Bu bağlamda liberalizm ve demokrasi beraberliği çok önemli bir devlet dönüşümünü, bütün radikalizmiyle birlikte gerçekleştirilebilmiştir.

Bununla birlikte başka bir literatüre göre varılan sonuç, kendi içinde sorunludur. Her şeyden önce, bir sonuçtan söz açmak demokrasi kavramının kendisiyle çelişkilidir. Bunu üç koşul halinde tanımlamak mümkündür.

1. **Birincisi**, demokrasi, ikinci en iyidir ve daima erekseldir. Sonlandığı bir 'en iyi durumu'ndan söz edilmez.

2. **İkincisi**, gelişmiş demokrasiler bile sayısız deneysel ve somut sorunla karşı karşıyadır.

3. **Üçüncüsü**, demokrasi ve liberalizm eşitliği kendisini teknoloji bağlamında ortaya çıkan yeniliklere göre uyarlamakta sıkıntı çekmekte o nedenle zaman zaman arkaik bir sistem olarak hantallaşmaktadır.

Son bir husus ise şudur: Demokrasinin egemen olmasına rağmen sistemler Hobbescu bir devlet anlayışının dışına çıkamamaktadır. Hatta üstünde daha çok durulması gereken ilginç nokta, bunu doğrudan doğruya liberalizmin kendisinin ürettiği oluşudur. O zaman, **“ne kadar değişse o kadar aynı”** diyen özcü bir anlayış da kendisine göre geçerlilik kazanabilmektedir. Bu, neo-liberalizmin ve teknoloji sonrası dünyanın bütün açılımlarına rağmen etkinliğini koruyan bir görüştür.

Böyle bir görüşü öncelikle Foucaultcu yaklaşımlar ve model arayışları dile getirmektedir. Foucault'nun devlet-erk-yönetişim bağlamında yaptığı çözümler ve iktidar kavramını devletle özdeşleşmekten çıkararak **mikro fizikler** düzeyinde etkiyen bir omnipotent kavrama dönüştürme çabası ile o konuda yapılmış diğer katkılar **liberal devleti Hobbescu devletin bir özel biçimi olarak tanımlamaya yol açmıştır**. Foucault'nun çeşitli eleştiriler de alacak biçimde öne sürdüğü görüşlerinin toplamı, Batı siyasal yapısının ve tarihinin, özellikle üç çağda, XVI, XVII ve XVIII. yüz yıllarda, önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koyabilmektedir. Buradaki kritik sorun moderniteyle erk ve diğer olgular arasındaki ilişkidir.² Modernite, ayrıntıları daha sonra görüleceği üzere, devletle olan ilişkiyi sonlandırmamış, onun mevcudiyetine rağmen bir özgürlük alanı yaratmayı başaramamıştır.³ Tersine, modernite, devlete bir özel biçim vermiş ve onun etki alanını yeni beliren koşullar çerçevesinde genişletmiştir.

Bu genişletme öncekilerle karşılaştırıldığında daha da ürkütücü kabul edilebilir. Çünkü, XVIII. yüzyıldan başlayarak devlet, salt bir yönetim hiyerarşisi olmaktan çıkmış, bir **yönetişime, bir sisteme** dönüşmüştür. Bu sistem bütün güç odaklarını elinde tutmakta ve gene daha sonra değinileceği üzere en önemli başarısını kendisini gizleyebilmek hususunda göstermektedir.

Güç ilişkileri, Foucault'nun kullanmayı seçtiği kavramla, yönetim söz konusu olduğunda ve liberal devlet ortada bulunduğu çok daha kapsamlıdır. Bu da denetim mekanizmalarının mevcudiyetinden kaynaklanmakta ve Husserl'in zamanında sorduğu saf soruyu cevaplandırmaktadır. Husserl, “neden uluslar ve uluslararası toplumlarla ilgilenen bir tıp bilimi hiç doğmadı?” diye soruyordu.⁴ Foucault ise buna verdiği zımni yanıtta artık bütün toplumsal örgüt ve sistemlerin bu bağlamda geliştiğini ve bu işi gördüğünü belirtmekteydi. Bu anlamda liberal devlet bu sistemin dayanak noktası oluyor fakat bunu başarılı bir gizlenme içinde gerçekleştiriyordu.

Bu makale bu sürecin nasıl işlediğini, Hobbescu devletten gizli-liberal-erk-devletine geçişin nasıl gerçekleştiğini Foucault'nun geliştirdiği görüşler bağlamında ele alarak irdelenecek, o anlamda sivil toplum ve liberalizmin henüz tamamlanmamış ve yeniden irdelenmesi/tanımlanması gereken süreçler olduğunu göstermeye çalışacaktır.

¹Hobbescu yaklaşımının tam da bu olduğuna dair önde gelen Hobbes incelemecilerinden birisinin yorum için bkz. Richard E. Flathmna, “Hobbes: Premier Theorist of Authority”, Hobbes Studies, . v.x-1997.s.3-23

²Hattâ Foucault'nun asıl sorgulama alanının bu olduğu öne sürülebilir. Bkz., Mitchell Dean,

“Foucault's Obsession with Western Modernity”, içinde Barry Smart, ed., Michel Foucault:

Critical Assessments. V. 5. London and New York: Routledge, 1995. s. 285-299.

³Foucault'nun moderniteyle olan 'hesaplaşması' bu makalede atıfta bulunulmayan daha soyut metinlerinde de devam eder. Hattâ onlarla başlar. Bunların başında gelen yapıtı The Order of Things (New York: Vintage Books, 1994) olarak gösterilebilir. Burada öne sürdüğü ana kavramlar olan epistemoloji ve söylem bu çerçevenin anlaşılabilmesi için zaruridir. Bu bağlam daha önceki bir makalemizde irdelendiğinden burada ayrıca ele

alınmayacaktır. Hasan Bülent Kahraman, "Avrupa: Türk Modernleşmesinin Xanadu'su. Türk Modernleşmesi Kurucu İradesine Yeni Bir Bakış Denemesi", Doğu Batı. Sayı 14,2001/1. s. 8-27.

4 Edmund Husserl, "Philosophy and the Crisis of European Man", içinde Phenomenology and the Crisis of Philosophy. New York: Harper St Row, 1965. s. 150.

I- GÜÇ, İKTİDAR, EGEMENLİK: YENİ BİR YAPI

1- KLASİK EVRELER: EKLEMLERMELER VE ÇELİŞKİLER

Erk ilişkilerinin modern dünyayla birlikte değişmeye başladığını yukarıda belirttik. Bu değişimin yönü ve anlamı en geniş biçimde Michel Foucault'nun üç temel yapıtında irdelenmiştir.¹ Bu yapıtlarla birlikte, son derece çarpıcı bir entelektüel yorum çabası göstererek Foucault, Batı modernitesinin kendi içinden bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymuştur. Bir başka deyişle Batı modernitesinin dönüşümü, soyut bir kavram olan moderniteye dışsal veya onun reddi temeline oturmuş değildir. **Tersine, modernite, kendi sürekliliğini sağlamak ve kendi gücünü pekiştirmek maksadıyla fakat tam anlamıyla bilinçli de olmayarak bu gelişmeyi ortaya koymuştur.** İşin belki daha da ilginç yanı bu değişimin bir felsefe problemi olarak da, bir uygulama gerçeği olarak da kopuşlara değil eklemlenmelere ve sürekliliklere dayanmasıdır. Bu oluşumun belkemiğini iktidar² kavramı meydana getirir. **İktidar** ve onun ayrılmaz parçası olarak kabul edilmiş **egemenlik** Batı siyasal tarihinin (o arada Doğu'daki çözümlenmelerin de) başından beri özünü oluşturur.³ Batı'da bu oluşumun üç temel evreden geçerek oluştuğu öne sürülebilir. Bunlar;

➔ Makyavel 'le ortaya çıkan devlet akli (raison d'eta) kavramı etrafında biçimlenmiş devlet anlayışı,

➔Hobbes'un tanımını yaptığı Leviathan olarak devlet ve mutlak otorite ile,

➔Nihâyet Marksizm'in yorumladığı teleolojik devlettir.

Bu süreç iki noktada kesintiye uğramış ve yeni bir anlayışa doğru itilmiştir. Bunlar birbirini tamamlayan ama birbiriyle çelişkileri de olan **sözleşmeci** ve **liberal** süreçlerdir.⁴

2- SÖZLEŞMECİ VE LİBERAL MODEL

Sözleşmeci gelenek bütün iç çelişkilerine rağmen liberal sürece bir ön hazırlık yapmıştır. Bununla birlikte sözleşmeci gelenek, iktidar kavramını yok saymamıştır. Sadece onun nasıl sınırlandırılacağıyla ilgilenmiştir. Benzeri bir usullama liberal model için de yapılabilir. Liberalizm de iktidarı söz konusu olmaktan çıkaran bir arayış içine girmemiştir. İki model arasında çok daha önemli bir fark, devlet kavramı etrafında oluşur. Sözleşmeci gelenek, tıpkı Marksist modelde olduğu üzere, devleti erkle eş tutarak, amacını, onu sınırlandırmak ve erki kimin elinde tutacağını belirlemek şeklinde saptamıştır. Erk kaynağının monarktan ve onunla özdeşleşmiş devletten genel iradeye, halka aktarılmasının bu sorunu çözmekte yeterli olacağı varsayılmıştır.⁵ Oysa liberal model daha farklı bir amaç güder. Liberalizm temel amacını, erkin kimin elinde olacağı sorusundan daha ötede bir noktada biçimlendirmiştir. **Önemli olan devletin nasıl ortadan kaldırılacağı, daha doğru bir deyimle nasıl en küçük hâle getirileceğidir.** Dolayısıyla liberal model sözleşmeci geleneğin daha ilerisinde bir noktaya yerleşmiştir denebilir ilk bakışta. Buna rağmen, liberal modelin de dolaylı olsa bile kendisine özgü bir devlet-erk ilişkisini kurduğu görülebilir Bu ilişki daha önceki modellerde olduğu kadar açıklık taşımayabilir ama temel önermenin, hatta aksiyomun bu olduğu bellidir. Çünkü nihai amaç olan devletin en küçük hale getirilmesi eğer özgürleşmeyi sağlayacaksa, önermenin içsel ilişkilerinin nasıl kurulduğu da buna bakarak anlaşılabilir.

XX. yüzyılın son çeyreğinde bu görüş iki nedenden ötürü önemli ölçüde irdelenmiştir. **Bunların başında** 1980'lerden itibaren kendisini gösteren neo-liberal yaklaşımlar gelir. Neo-liberalizm, piyasa mekanizmasının en etkin işleyebileceği noktayı bulmak şeklinde somutlaşan maksadını devletin en küçük hâle getirilmesine bağladığını gerek iktisadi gerekse sosyal düzeylerde ifade etmiştir. **İkinci neden şudur:** Yine neo-liberal yaklaşım bu önermesini kendiliğinden değil teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak yapmaya başlamıştır. Daha açık bir anlatımla teknolojik gelişmelerin yarattığı olanaklar artık merkezi otoritenin liberal bir anlayış ve model içinde olduğu kadar bile ortada bulunmaması gerektiğini vurgulamaya başlamıştır.

Bu önemli nokta daha farklı bir düzeyde ve çok daha erken bir tarihte **Michel Foucault** tarafından iki temel noktada önerilmişti. Foucault, öncelikle, bütün sözleşmeci ve liberal modelleri çapraz kesen bir yaklaşımla **erk olgusunun salt iktidarla, iktidarın da salt devletle ve otoriteyle özdeşleştirilemeyeceğini vurguluyordu.** Gerek erk gerekse otorite çok daha yaygın, çok daha karmaşık ve çok daha 'ince' ve ayrıntılı bir yaklaşımla ele alınmalıydı. Çünkü **erk hayata her düzeyde nüfuz etmiş bir olguydu.** İkincisi, buna bağlı olarak, çağdaş teknolojiler, otorite kavramını devletle özdeşleştirmekten çıkarıyordu. Bu bir gerçektir. Fakat bu gerçek iktidar kavramının kaybolduğu anlamına gelmiyordu. Tam tersine iktidar ilk kez bu kadar açık biçimde güçle özdeşleşmekteydi. Daha açıkçası iktidar ilk kez bu ölçüde güce içselleşmekteydi. **Daha önceki dönemlerde iktidar erki kapsarken bu defa erk, iktidarı kapsamakta ve iktidarlaştırmaktaydı.** Bu, nihai formunu liberalizmde bulan bir olguydu. Bu anlamda Foucault'nun Batı siyasal düşüncesine getirdiği önemli katkı iktidar-erk ilişkisini devlet bağlamı dışına taşıması idi. Şimdi bunun evrelerine bakabiliriz.

¹Michel Foucault, Discipline and Punish: The Birth of the Prison, Fransızca'dan çeviren: Alan Sheridan. London; New York: Penguin Books, 1991; The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception; Fransızca'dan çeviren A. M. Sheridan Smith. New York: Vintage Books, 1994; History of Sexuality: v. 1 The Will to Knowledge Fransızca'dan çeviren: Robert Hurley. London: Penguin Books, 1998; v. 2 The Use of Pleasure, Fransızca'dan çeviren Robert Hurley. London: Penguin Books, 1992; v. 3 The Care of the Self Fransızca'dan çeviren: Robert Hurley. London: Penguin Books, 1990.

² İktidar kavramını Türkçede bazen 'erk' sözcüğüyle karşılıyoruz. Oysa bu yazıda biz erki iktidardan farklı olarak ve (yerine göre) kendi içinde bağımsız olarak kullanma yolunu seçtik. Bu anlamıyla erk, daha ziyade güç kavramı karşılığında kullanılmıştır. Dolayısıyla İngilizce'deki power sözcüğünü bu makalede kimi zaman erk, kimi zaman da güç olarak ele aldık. Sözcüğün İngiliz ve Amerikan dillerindeki kullanımı da bundan farklı değildir. Kaldı ki, iktidarın yerine göre güç, yerine göre erk, yerine göre siyasal iktidar olarak kullanılması da kanımızca bizzat Foucault'nun çözmeye çalıştığı sorunun kendisidir.

³Bu konudaki klasik kaynak bu görüşü destekleyecek yeterince bilgi vermektedir

Montgomery Watt, Islamic Political Thought: the Basic Concepts. Edinburgh University Press 1968.

⁴Bu ayrımı yaparken Hobbes'un da literatürde sözleşmeci gelenek içinde yer aldığını unutmuyoruz. Bu konuda şu iki kaynağa bakılabilir. Jean Hampton, Hobbes and the Social Contract Tradition. Cambridge: Cambridge University Press, 1988; Maurice W. Cranston and

Richard S. Peters, ed., Hobbes and Rousseau: A Collection of Critical Essays. Garden City, NY: Anchor Books, 1972.

⁵ Burada sözleşmeci gelenekle cumhuriyetçi gelenek özdeşliğini vurgulamak isteriz.

II- FOUCAULTCU GÜÇ ANALİZİ

1- KAVRAMLAR VE SORUNLAR

Foucault'nun iktidar ve güç ilişkileriyle bağlı olarak ortaya koyduğu beş temel yöntemsel kuraldan söz edilebilir. Barry Smart'ın, Foucault'nun bu konuda çok atıfta bulunulan ve çok iyi bilinen makalesine yönelerek yaptığı değerlendirmeye göre bu tasnifi oluşturan birimler, iktidar ilişkilerinin veya doğrudan iktidar kavramının kendisinin biçim, düzey, etki, yön ve 'ideoloji' düzeylerini saptamaktadır.¹

1. İlk kural iktidarın egemenlik ve itaat bağlamında çözümlenmesini engellemek için oluşturulmuştur. Buna mukabil, düzenlenmiş, meşru ve merkezileştirilmiş iktidar ilişkilerinin 'paranteze alınması'nı ve onların yerine, bölgesel ve yerel düzeylerde 'uç noktalarına varmış ve öylelikle daha az yasal olan iktidar' olgusuyla ilgilenilmesini önermektedir, Foucault.

2. İkinci kural, iktidar/güç çözümlenmesinin bilinçli yönelimler üstünde değil onun yerine gücün- uygulanışı noktasında yoğunlaşmasını önermektedir. Çünkü, bu noktada, iktidar, doğrudan ilişki içindedir, nesnesiyle. Bu yöntemsel kural "İktidar kimdedir?" veya "İktidar sahiplerinin niyet ve amaçları nedir?" türünden soruların önemini azaltmaktadır. Onun yerine, Foucault, dikkatimizi, "**bedenlerimizi uyruklaştıran, davranışlarımızı yöneten, ne yapmamız gerektiğini bize buyuran ve kesintisiz sürdürülen uyrukluk (subjugation) düzeyinde ne olmaktadır?**" türünden farklı sorulara yönelmemiz gerektiğini önermektedir.

3. Üçüncü kurala göre iktidarın, bir sınıfın veya bireyin mülkiyeti olarak kavramlaştırılması zorunlu değildir. Foucault'ya göre iktidar "bir mal veya bir servet ögesi olarak sahiplenilmemektedir". İktidar, bunun tersine **bir ağ niteliğine sahiptir**. Bu ağ her yere uzanmaktadır. Bu nedenle tekil şahısların iktidara sahip olduğu söylenemez. Onlar daha ziyade iktidar etkisinin oluşmasına, 'iktidarın somutlaşmasına ve araçsallaşmasına' olanak sağlamaktadır.

4. Dördüncü kural, daha önceki üç kuralda bir ölçüde ifade edilmiştir. Buna göre iktidar ilişkileri Foucault'nun 'iktidarın mikro fiziği' dediği **mikro düzeyden başlayarak** irdelenmelidir. Buradaki amaç, egemenliğin daha genel ve 'makro' formlarının iktidar mekanizmalarını nasıl egemenlikleri altına aldıklarını (colonized) anlamaktır. Buna göre iktidar irdemeleri yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya olmalıdır.

5. Beşinci kural, **iktidarla bilgi arasındaki ilişkiyi** vurgulamaktadır. Buna göre iktidarla bilgi araçlarının üretimi at başı gitmektedir. ²

Foucault'nun güç çözümlenmesiyle ilgili yaklaşımların yönünü bu şekilde değiştirmek istemesinin en önemli nedeni 'klasik' iktidar olgusunun feodal toplumlarda biçimlendiğini ve onlara dönük olduğunu düşünmesindedir.³ Buna göre merkezi ve yukarıdan aşağı inen iktidar yapısı bir egemenin varlığını öngörmektedir. Oysa XVII. ve XVIII. yüzyıldan başlayarak modern toplumlar, farklı iktidar araçları geliştirmiştir. Bu araçların gelişiminde ve gerek disiplin kavramının, gerekse disiplin toplumlarının oluşumunda üç süreç rol oynamıştır. Bunlar:

i- Demografik-ekonomik

ii- Yasal-siyasal

iii- Bilimsel süreçlerdir.

Bu süreçlerin tamamlanmasıyla birlikte hem klasik toplum yapısı hem de toplumdaki egemenlik anlayışı önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm aynı zamanda feodal (klasik) yapıdan modern yapıya geçiştir.

Ne var ki, burada, dikkat edilmesi gerekirken çoğu zaman gözden kaçırılan önemli bir nokta söz konusudur. Foucault'ya göre monarklara başkaldıran yerel güçler ve onların nihai toplamı olan 'parlamentolu demokrasiler' klâsik güç olgusunun yapısını değiştirmeye yetmez. Değişen sadece iktidarı kimin kullandığıdır. Bu defa merkezi iktidarı elinde tutan parlamentodur. Bununla birlikte, egemenlik yapısı Oysa bu süreçte ortaya çıkan ve ilişkileri aynen devam etmektedir. ve irdelenmesi gereken olgu disiplin kavramıdır. Disiplin temelde beden uysallaştırılmasını öngören bir süreçtir.⁶ Bu nedenle de bir egemenin varlığıyla biçimlenen klâsik iktidar anlayışı içinde ele alınamaz. Onu çok aşan bir güce ve karmaşaya sahiptir. Foucault'nun bu muhakemeyle getirdiği ufuk açıcı tanıma göre, disiplin '**egemen olmayan**' (non-sovereign) bir kavramdır ve egemenlik biçimlerinin Foucault'nun gene bu noktada altını dışında yer alır. Disiplin iktidarı budur. çizdiği çok önemli bir diğer husus disiplin getiren iktidarın, klasik iktidardan 'doğallık' düzeyindeki farkıdır. Bu fark aynı zamanda 'yasallık' farkını da ortaya çıkarmaktadır.

Smart'ın saptadığı üzere, klasik Gerçekten de yasallık-egemenlik anlayışının türevi 'yasal kurallar' dır. -süreçlerinin oluşumu Batı siyasal/toplumsal tarihinin en önemli sorunsallarından birisidir. Hatta, bütün bir Batı siyasal metafiziğinin bu olgu ve onun açılımları etrafında oluştuğu rahatlıkla söylenebilir. O sürecin özellikle 'egemen' bağlamındaki oluşumu Hobbes'la birlikte başlayan muhakemenin en önemli ağırlık merkezini meydana getirir. Buna göre Batı siyasal kuramı şu dört temel ilke etrafında biçimlenir:

i- Aynı zamanda politik olan belirgin verili bir toplumsal yaşam mevcuttur;

ii- Bu alan Devlet yönetsel aygıtlarının 'resmi' öngörülerine göre tanımlanır;

iii- Devlet homojen bir varlık olarak kabul edilir;

iv- Devletin karakteristik eylem kipini yaratan şey, onun yönetsel enstrümanları (polis, bürokrasi, hazine, vb.) aracılığıyla müdahale ettiği kitledir. Bu eylemi gerçekleştirirken devlet öteki öznel üstünde kalan egemen öznedir.⁹

Modernite ise bunların tamamını içermekle birlikte, kendisini bu algılamının bir üst söylemi olarak kurar. Modernitenin siyasal/yönetsel karmaşasını oluşturan da budur. Aradaki farkı yaratan bir neden ise şöyle tanımlanabilir: Feodal dönemin yasal/gidimli yapısı her şeye karşın açık ve yalıdır. Oysa modernitenin aynı zemine oturan yapısının en önemli özelliği gizli olmasıdır. Modernitenin en önemli bulgularından birisi gizlenme ve onu sağlayacak mekanizmalar, en önemli başarısı ise onu üstün bir düzeyde kullanabilmesidir. ¹⁰ Bu itibarla bu yasallık/gidimlilik olgusunu biraz daha açmak gerekir.

2- YASA, GİDİMLİLİK, ERK VE "A/NORMAL"

Bu süreci, Alan D. Schrift, yerinde bir tanımlamayla "**yasal-gidimli çerçeve**" olarak tanımlamaktadır Schrift'e göre, bu "çerçeve" iktidarın her zaman sahip olunabilir (something to be possessed), merkezileştirilmiş ve daima baskıcı yöntemlerle çalışan bir şey olduğunu kabul eder.¹¹ Aynı noktaya işaret eden Minson daha da önemli bazı saptamalarda bulunmakta ve yasal/gidimli kavramlaştırmasının iki varsayımdan hareket ettiğini belirtmektedir. Bunlar yasal olmayanın (illegal) ele almış biçimiyle ve güçlerin (iktidarların) onlara karşı koyuş biçimiyle ilgilidir. Buna göre, yasadışı(lık) kurulu düzenin egemenine karşı bir saldırı olarak tanımlanmaktadır. Egemen meşru siyasal düzen, özünde negatif fakat aynı zamanda da ikili bir olgudur. Egemenin paradigmatik ifade kipi

gidimlidir ve sadece neyin yasak olduğunu belirten bir kural veya ilke vazeder bir yapıdadır. Egemen yasa ve düzenden yaptırımlarına geçildiğinde ise paradigmatik ifade kipi baskıya dönüşecektir.¹²

Öte yandan, disiplin ve uygulamasından 'doğal' bir kural veya 'norm' türemektedir. Bu çelişki, iktidar etkisi söz konusu olduğunda daha 'tehlikeli' sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü, iktidarın disiplin getirici uygulamalarının 'kodifikasyonu' artık bir yasa niteliği taşımamakta, yasanın sahip olduğu yabancılığı içermemekte, normalleştirme (normalisation) adını alarak, onun doğallığıyla hükmetmektedir.¹³ Bir başka deyişle 'normal' normatif hâle gelmektedir.¹ Foucault'nun bizzat kendisi bu saptamayı özenle yapmaktadır. Bu konuda verdiği en çarpıcı örnek, konuyu ele aldığı temel kitap olan **Disiplin ve Ceza**'daki okul ve öğrenci örneğidir.¹ Ayrıntılarına burada girmeyerek sadece sonuçlarını ele alırsak, Foucault, ceza hukukuyla disiplinleştirici cezalandırma sistemini karşılaştırır. Ceza hukukunda ceza, yasa çiğnenirse gerçekleştirilir. Oysa disiplin söz konusu olduğunda özneler 'olumlu' ve 'olumsuz' olmak üzere iki kutba ayrılır. Bütün davranışlar buna göre değerlendirilir. Bu, normal ve anormal ayrımının başladığı noktadır. Normal olan, daha önce doğal ve deneysel olana referansla biçimlenirken bu defa iyi (örneğin 'iyi not') diye nitelendirilir. Aynı şekilde normun dışında kalmak 'kötü' (örneğin 'kötü not'), anormal ve 'geri' (örneğin, 'diğer arkadaşlarından geri') diye algılanır. Böylelikle normal normatif olacaktır.¹⁶

3- ERKTEN İKTİDARA: EGEMENLİK, HAK VE DİSİPLİN

Bu itibarla, Foucault'nun iktidar ve egemenlik kavramlarına getirdiği yorum bütünüyle yeni bir yaklaşımı öngörür. Schrift, bunu da Foucault'nun iktidar kuramı ile ilgilenmeyi bırakıp iktidar çözümlenmeleri ile ilgilenmeye başlaması şeklinde tanımlamaktadır. Aradaki fark, Schrift'e göre kuramların içselleştirilmiş ontolojiler, öze dönük metafizikler¹ içermesi ve gene tüm iktidar⁸ kuramlarının, iktidarı bir şey olarak tanımlaması, iktidarın, birisinin onu sahiplenmesine ya da ondan mahrum kalmasına önem verilmeksizin, sabit bir şey olarak değerlendirilmesidir. Oysa Foucault, iktidarı bu özcü tanımından koparmakta, onu, toplumsal yapı içindeki işleyişi ve işleyiş biçimleri ile ele almaktadır.¹ Nitekim, yukarıda anılan □ kitabında da bir daha alıntılanmaya gerek bırakmayacak kadar açık bir biçimde iktidar kavramıyla devlet tarafından simgelenen iktidarı değil nüfuz etmiş iktidarlara dile getirdiğini vurgulamaktadır.

Kaldı ki, bu bağlamda Foucault'nun dikkatimizi çektiği belki çok daha ilginç bir husus, iktidarın kimin üstünde etkin olduğu sorusudur. Bu tartışma da Batı siyasal literatüründe negatif bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu literatür iktidar tartışmasını bir özgürleştirme arayışı olarak biçimlendirir. XIX. yüzyılda Marks'la zirvesine ulaşan bu anlayış iktidarın kapatıcı ve tutsak edici niteliğini öncel olarak kabul eder: İktidar varsa özgürlük söz konusu değildir.¹⁹ O takdirde amaç belli yöntemlerle iktidarı eritmek ve özgürlüğü elde etmektir. Oysa Foucault bu konuda çok daha radikal bir önermede bulunur.²⁰ Ona göre "iktidar yalnızca özgür özneler üstünde Özgür oldukları süreçte etkindir". Bununla ne demek istediğini ise şöyle açıklar: "Bununla, çeşitli biçimlerde farklı davranabilme olanağına sahip, çeşitli tepkiler gösterebilecek, farklı kompartmanlar oluşturabilecek tekil veya toplu özneleri dile getiriyoruz." Bu anlamda Foucault özgürlük ve egemenlik arasında ontolojik bir ilişki kurar. Bu ontoloji ileri derecede önemlidir. Bu görüşü yerli yerine oturtabilmek için önce özgürlüğü a contrario oluşturan egemenlik ve iktidar bağlamına yeniden dönmek gerekir.

Bir başlangıç noktası ve hassas bir mesele olarak disiplin ve egemenlik kavramlarının Foucault'da birbirinden ayrı, kopuk ve bağımsız olduğunu düşünmemek gerekir. Tam tersine, Foucault, tam da bir süreçten ikincisine geçişin ve ikisinin bu defa birlikte ortaya çıkışının modern toplumlara has bir durum olduğunu belirtmektedir: "Egemenlik ve disiplin getirici mekanizmalar toplumumuzdaki genel iktidar mekanizmasının birbiriyle mutlak olarak tümleşik bileşenleridir".²²

İkinci nokta şudur:Foucault bu mekanizmanın, getirilecek iktidar eleştirilerini yetersizleştireceğini, verimsizleştireceğini de ilginç bir biçimde açıklamakta ve bu yoldan mekanizmanın modernite için taşıdığı anlam ve özelliğin tanımını da yapmaktadır Bilindiği gibi, klâsik iktidara ve egemenliğe karşı direnişin alanı haklar alanı olagelmıştır. Hak, iktidarı kısıtlayan, sınırlayan bir olgudur Bununla birlikte, Foucault, hakkın egemenlik bağlamında biçimlendiğini ve onunla aynı söylemsel özellikleri taşıdığını da vurgulamaktadır Bu, bir anlamda, egemenliğin sınırlarını çizen ama egemenliğin dışına çıkılmasını öngörmeyen bir hak anlayışıdır. Daha da açarak söylemek gerekirse bu, hakka nüfuz etmiş egemenliktir. İktidarın bilgi bağ lamında teşekkülünün en önemli sonuçlarından birisi budur. Disiplin ise bu iki olgunun (bilgi ve iktidar) bir türevi olduğundan gene hak bağlamında yapılan bir disiplin eleştirisi geçerli, verimli ve işlevsel olamayacaktır.

Bany Smart, bu noktaları göz önüne alarak, egemenlik-disiplin-hak bağlamında Foucaultcu çözümlenmenin şu üç temel önermesini ortaya koymaktadır:

1. Disiplinlerin ve sonuçlarının etkili bir eleştirisi, egemenlik veya haklar kuramı üstünden giderek gerçekleştirilemez.
2. Kendisi içinde baskı (repression) unsuru taşıyan herhangi bir eleştirel iktidar çözümlenmesinin bizatihi kendisi sorunsaldır. Çünkü, baskı, yasal-disiplin getirici bir olgudur.
3. Bir baskı, sınırlama veya yasaklama olarak ortaya çıkmış iktidar kuramsallaştırması, yaşam üstünde etkili ve üretken bir iktidar kurulmasını sağlayan çağdaş mekanizmayı anlamakta yetersizdir.²³

Bu üç noktanın modern devlet-iktidar-özne ilişkisini anlamak açısından önemli olduğu açık. Bununla birlikte önemi oluşturan husus, Foucault'nun gerçekleştirdiği bir başka kaydırma olmaktadır. Minson'un saptamasıyla, bu, toplumsal -kavramının sınırını genişletme çabasıdır. Wickham'a göreyse toplumsal "sabit bir ilkesi-veya merkezi olmayan bir dizi pratiğin dağınık (dispersed) çoğulluğudur (plurality) ² Bu tanımın önemi Foucault'nun getirdiği iktidar -kavramının merkezsizliğini anlamamıza sağladığı olanaktır. Merkezi bir iktidar ve iktidarın dağılımı ancak bu toplumsal tanımları içinde anlam taşıyabilir. Nitekim Minson da bu noktayı vurgulamakta ve Foucault'nun toplumsalın zeminini kaydırıldığını işaret etmektedir. Buna göre, toplumsal artık birleştirici bir ilke ta rafından yönetilen bir bütün değildir. Toplumsal, şimdi, disiplin getirici biopolitik toplumsal stratejilerin asimptotik, nesnel ve işlevsel içeriğidir.²⁶ Böyle bir toplumsal algılayış bizi toplumsal kuramın özgürlük sorunu etrafında açtığı tartışmaya getirir. Burada, önemli olan özgürlüğün alanı ve bu alanın kime ait olduğu tartışmasıdır. Ayrıca özgürlüğün ontik ve epistemik boyutlarıdır.

Kant'la birlikte başlayan bu tartışma modernitenin en can alıcı noktasını meydana getirir. O bağlamda da özgürlükle devlet ilişkisi Kant-Rousseau ikilemine dönecektir. Başka bir çalışmamızda ele aldığımızdan² o ayrıntıya burada girmeyeceğiz fakat bu tartışma⁸ içinde özgürlüğün sınırlarını özellikle devlet bağlamında ele almak gerektiğine işaret etmek zorunludur. Ayrıca o irdelemenin de salt devlet-birey veya egemen-tebaa ilişkisi içinde yapılmasının o kadar anlamlı olmadığı da belirtilmelidir. Çünkü, modernite söz konusu olduğunda çok daha derinde yatan us, usallık gibi olgular Foucaultcu bir yaklaşımı daha sağlam temellere oturtması açısından çok daha üretken olacaktır

¹ Barry Smart, Foucault. Marxism and Critique. London, Boston: Routledge & Kegan Paul.1983. s. 82.

²İbid., s. 83-84. Bizzat Foucault'nun kendisi bu bağlamı şu kaynakta irdeler. M. Foucault, Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977; ed. C. Gordon, New York: Pantheon Books, 1980. s. 96-103.

³Ibid. s 121

Bu tanım ve dönemlendirmenin Weberyen modelle benzeşimine B. Smart dikkat çekmiştir. Bkz. B. Smart., Foucault, Marxism and Critique, s. 112. -

Michel Foucault Power/Knowledge, s. 105.

6 Burada Hobbes'un da beden konusunu üstelik de yurttaşlık ve erk bağlamında ayrıca ele aldığını hatırlatmak istiyoruz. Hobbes'un bu kitabı belki Leviathan yanında gölgelenmiştir ama en az onun kadar önemlidir. Cf. Thomas Hobbes, Human Nature and the Corpore Politico: Elements of Law. Oxford: Oxford University Press, 1994.

Foucault, Power/Knowledge, s. 105.

B. Smart, Foucault, Marxism, Critique, s. 85.

9 Jeff Minson, "Foucault's Conception of Power", içinde Mike Gane, ed., Towards a Critique of London and New York: Routledge and Kegan Paul, 1986. s. 110-111.

10 Foucault'nun yapıtları sadece bu süreci anlatan somut tarihsel bilgilerle değil, aynı zamanda çok ilginç ve entelektüel kapasitesi çok geniş metaforik (acaba alegorik mi?) örneklerle yüklüdür. Bu üç tanınmış örneğin ilki, Hapishanenin Doğuşu isimli yapıtının hemen başında anlattığı işkence edilerek öldürülen suçlu tablosudur, Foucault buradan hareketle cezanın modernite içinde nasıl saklanan/gizlenen bir şeye dönüştüğünü anlatacaktır. İkincisi, bu yapıtta yer alan ve tam da bu noktayı kuşatan Benthamcı Panopticon olgusudur. Üçüncü ve çok daha güçlü örnek Şeylerin Düzeni isimli yapıtının başında irdelediği çözümlendiği ve kanımızca Batı entelektüel tarihinin en güçlü okumalarından birisi olan Velazquez'in Las Meninas tablosudur. Bununla da Foucault, artık iktidarın da gözden ırak bir noktaya çekildiğini belirtecektir. Buraya eklenebilecek son fakat çok daha uzak bir okuma bir epistemoloji çözümlemesi olan Bu Bir Pipo Degildir isimli yapıttır. Burada da Foucault Magritte' in aynı isimli yapıtından hareket ederek daha farklı sonuçlar üretmektedir. Fakat, Batı entellekti içinde sözcüklerin farklı anlamlar yüklenmesine dönük sorgulamalar (Arthur Rimbaud, Ben Bir Başkısıdır; Bütün Düzyazı Şiirleri, çev: Ö. İnce, İstanbul: Gendaş, 1999) başka bir düzeyde bu gizle(n)menin uzantısı olarak ele alınabilir.

¹¹ Alan D. Schrift, "Foucault's Analytics of Power" içinde Ricardo Miguel-Alfonso and Silvia Caporale-Bizzini, ed., Reconstructing Foucault: Essays in the Wake of the 1980s. Amsterdam- Atlanta: Rodopi, 1994. s. 90

¹² Jeff Minson, "Foucault's Conception of Power", s. 109.

¹³ Barry Smart, Foucault, Marxism, Critique, s. 85.

¹Bu konunun daha kapsamlı bir irdelernesini için bkz. Alan Hunt and Gary Wickham, Foucault and Law, London: Pluto Press, 1994. s. 49-52.

¹ Michel Foucault, Discipline and Punish, s. 81.

16 John S. Ransom, Foucault's Discipline The Politics of Subjectivity. Durham and London: Duke University Press, 1997. s. 51.

¹ Foucault'nun bu kavramı geliştirdiği ana kaynak olarak bkz. M. Foucault, Discipline and Punish, 12. Ayrıca bkz. M. Foucault, The Will to Knowledge, 5. 26.

¹ D. Schrift, Foucault's Analytics of Power, s. 190.

¹⁹Bu konudaki 'klasik' çalışmalardan birisi olarak Poulantzas'a bakılabilir. Nicos Poulantzas, *State, Power, Socialism*, Stuart Hall'ın önsözüyle, çeviren: P. Camiller. London, New York:Verso, 2000. Kaldı ki, Poulantzas, Marksist bir yaklaşımla Foucault'nun erk ve egemenlikle ilgili görüşlerini bu yapının birçok bölümünde irdelemiştir. Bu iki düşünürün karşılaştırması ve ikili okuması ise şu kaynaktır. Bob Jessop, "Poulantzas and Foucault on Power and Strategy", *The State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*. London: Polity Press, 1990. s. 220-247.

²⁰ Foucault'nun Marksizmle 'sorunlu' ilişkisi bir çok çalışmasında ortaya çıkar. Fakat genel bir kaynak olarak şu kitaba bakılabilir. Michel Foucault, *Remarks on Marx: Conversations with Duccio Trombadori*, çeviren: R. J. Goldstein and J. Cascaito. New York: Semiotext(e), 1991.

²¹ Michel Foucault, "The Subject and Power", Michel Foucault: *Beyond Structuralism and Hermeneutics* Ed., Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow, 2. baskı: Chicago: University of Chicago Press, 1983. s. 221.

²² M. Foucault, *Power/Knowledge*, s. 108.

²³ B. Smart, Foucault, *Marxism, Critique*, s. 86.

² Gary Wickham, "Power and Power Analysis: Beyond Foucault?", içinde Ed. Mike Gane, *Towards*, s. 160.

²⁶ İbid

²Hasan Bülent -Kahraman, "Modern Türkiye'nin Rousseaucu Kısıtlamaları Üstüne Rousseau-Kant Bağlamında Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, Sayı 93, Yaz 2002. s. 55-83.

III- DEVLET, DEVLET AKLI, SİYASAL USSALLIK VE İKTİDAR

1- EGEMENLİK VE ÖZGÜRLÜK: ROUSSEAU, KANT, FOUCAULT

Foucault'nun özgürlük bağlamında getirdiği yorum modernitenin temel sorusuna bir an da olsa bakmayı zorunlu kılıyor. Bu soru, Rousseau'nun yapının ilk cümlesinde vurguladığı bir saptamayla başlar. Bilindiği üzere Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**'nin hemen ilk cümlesinde insanın her yerde Özgür doğduğunu fakat her yerde zincirler içinde olduğunu belirtir.¹ Bu, Rousseau'nun birçok kaynakta bir modernite hoşnutsuzu, bir romantik olarak değerlendirilmesine yol açacak temel saptamasıdır. Nitekim o da, bu noktadan başlayarak insanın nasıl yeniden özgürleşebileceğinin yollarını, olanaklarını aramaya koyulur. Bu bağlamda Rousseau'nun getirdiği yorum ikili tartışmaların da kaynağını oluşturacaktır. Çünkü, Rousseau, ortaya attığı **genel irade** kavramıyla insanın çoğunluğun oluşturduğu iradeye teslim olarak özgürleşeceğini öne sürmüştür. Bu, Rousseau'nun bir yanıyla demokrasi kuramının bir başka yanıyla da otoriter anlayışların kurucusu diye kabul edilmesine yol açan temel önermesidir.

Rousseau'dan geniş ölçüde etkilendiği bilinen Kant ise bu konuda daha farklı bir model kurmaktadır. Kant, özgürlüğün ancak ussallıkla elde edileceğinin bilincindedir. Özgürlük, Kant'ta bir doğallık durumu değil bir olgunlaşma sorunsalıdır. O da ancak fakültelerle sağlanabilir. Bununla birlikte Kant'ta yer alan Özgürlük kavramı bir doğallık hali gösterir. Çünkü, Kant, siyasal görevi oluşturan edim ve eylemleri ancak insanın sahip olduğu özgürlüğün harekete geçireceğini vurgulamaktadır. Ne var ki, Kant için önemli olan insanın son kertede ussal bir varlık olmasıdır. İnsan bu niteliğini (fakültesini) kullanarak

edip eyleyecek ve ilişki kuracaktır. Sözleşme, doğal olarak, ussal bir durum ve hatta sonuçtur. Rousseau'nun genel iradeye itaatle insanın özgürleşeceğini söylemesini anıştıracak biçimde, fakat ondan farklı bir ayrıntıda, Kant da, insanın toplumsal ve siyasal yapılara girmesinin özgürleşimini sağlamanın bir ve hatta en temel yolu olduğunu öne sürmektedir. **Buradaki fark şudur: Rousseau, genel iradeye itaatle bireyin özgürleşeceğini vurgularken Kant, siyasal yapının özgürleştirici etkisini dile getirmektedir.** İkincisi, siyasal yapı belli normlara göre oluşmuştur. Onlarsa ussal bir varlık olan insanın hazırladığı ussal süreçlerdir. Onlarla tümleşmek ussallığın son kertede idraktır. Özgürlüğü bu sağlayabilir.² Kant, bu yorumunu, kısa fakat yoğun **"Aydınlanma Nedir?"**³ başlıklı makalesinde de dile getirmektedir.

Foucault, özgürlük sorunu üstünde Kuşkusuz, düşünürken Kant'ın bu makalesine bir 'nazire' yapmayı ihmal etmez. Foucault, sorunu daha sistemik ve elbette modernitenin kurumlaşma sürecini tamamlamasından sonra ve Kant'a nazaran çok geç bir tarihte ele almaktadır. Ayrıca, Foucault, sorunu Kant'ın belirlediği sınırları tartışarak işlemektedir. Bu itibarla özgürlük konusuna verdiği yanıt tek değildir. Öte yandan Foucault'nun Kantçı ussallık anlayışıyla daha başlangıçta bir sorununun olduğu açıktır. Çünkü, **araçsallaştırılmış ussallık** modernitenin bizatihi kendisi tarafından eleştirilen modellerini üretmektedir. Bu da özgürleşmenin aracı olmaktan bir hayli uzaktır. Bu nedenle, Foucault, sorunu özgürleşme değil güreşme (agonizm) olarak koyacaktır.⁶ Çünkü, özgürleşme söz konusu olduğunda mutlaklıklar devreye girmekte, birtakım aşkınsalcı yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Oysa ussallıktan ziyade agonizmden söz edilirse özgürleşme bir Foucault bu süreci ikili bir süreç olarak tanımlamakta ve sürece dönüşecektir. □hem başlatıcı (incitation) hem de mücadele ettirici olduğunu belirtmektedir. Foucault'da buluna bilecek tek özcü özgürlük anlayışı ise yukarıda değindiğimiz olgudur. Buna göre eğer egemenlik varsa bu, özgürlük olduğu içindir.

Nitekim özellikle 1990'lı yıllarda Foucault'nun bu görüşleri doğrudan ve dolaylı yollardan Connolly, Mouffe, Honig, Butler gibi demokrasi kuramcılarını derinden etkilemiştir. Onların en önemlilerinden birisi olan Connolly geliştirdiği tezlerde agonizma/antagonizma ikilemini özellikle vurgulamış ve antagonizmanın aynı zamanda kişilik içindeki çatışmasının da bir demokrasi etkiyeni olarak dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. O bağlamda Connolly, Foucault'nun getirdiği yaklaşımın ikinci derece etik olarak temellendirilebileceğini vurgulamıştır.⁹ Bu anlamda da agonizma kavramını etik bağlamda ele alarak, gerek kişilik içi gerekse toplum içi çatışmaların aşılabileceğini, giderek onların agonizmacı bir çoğulculukla buluşabileceğini yazmıştır.¹⁰

O zaman soru şu noktaya gelmiştir: Bu tür bir özgürlüğün kaynağı nedir? Bu sorunun bizi egemenlik ilişkisine, egemenliğin de, sınırları yukarıda çizilmiş olduğu üzere, Batı siyasal kurgusunda devletle birlikte düşünülmesi nedeniyle, devlet olgusuna götüreceği bellidir. Devlet bu bağlamda ancak mutlakiyeti içinde ele alınabilir ki, bu da **devlet akli** kavramı ve **yönetsellik ilkesi** arasındaki ilişkidir. Bu iki olgu Hobbes'la Foucault arasındaki zıtlığı ortaya koyacak en önemli koşullardan birisidir.

2- EGEMENLİK VE DEVLET AKLI

2.i- İKTİDAR: BİR USSALLIK SORUNU

Foucault'nun devlet tanımı sınırsaldır. Devletin önemini kabul etmekle birlikte bütün iktidar ilişkilerinin devlet üstünden ele alınıp çözümlenebileceğine inanmaz. Bunun iki nedeni vardır. İlk neden daha önce değindiğimiz egemenliğin tek kaynaklı değil (örneğin Kralın kafası),¹¹ her yerde hazır ve nâzır olmasıdır (omnipotent).¹² İkincisi, sorunu "devlet bağlamında kurmak egemen ve egemenlik bağlamında kurmaktır ki, bu da hukuk bağlamıdır."¹³ Burada Foucault ilginç bir yorumda bulunarak devletin araçları itibarıyla yarattığı omnipotent güç nedeniyle "gerçek güç ilişkileri alanını doldurmaktan bir hayli uzak olduğunu"¹ belirtir. İkincisi, devlet ötekinin temeli üstünde işlevsel olacaktır. Bu da

mevcut ilişkileri demektir.¹ Oysa devlet, bedeni, cinselliği, akrabalık ilişkilerini, bilgiyi, teknolojiyi ve ötekileri kapsayan iktidar ilişki ağları söz konusu olduğunda üstyapısaldır.¹⁶

Bu bağlamda Foucault bir kez daha iktidarın salt devlete ait bir şey olamayacağını belirtir. İktidar, çünkü, "bireyler arasındaki bir özel davranış biçimidir".¹ Ne var ki, Foucault'yu ilgilendiren asıl soru bu ilişki-

nin nasıl kurulup nasıl ussallaştırıldığıdır. Omnes et Singulatim başlıklı konuşmasında Foucault bu konunun üstünde uzun boylu durur. Asıl vurgusu, Foucault'nun, iki noktada yoğunlaşmaktadır. Bunların ilkinde göre, 'us' denilen kavram bu süreçte kendiliğinden oluşup ortaya çıkmamıştır.

Tersine, ussallık, bugün keyfilik ve kaba güç bağlamlarını kuşatan devlet akli (of state,) kavramının etrafında gelişmiştir.¹ Açıkça şunu yazmaktadır Foucault: "Yönetim sanatı¹⁹ ussaldır. Burada, düşünce, neyin yönetildiğini gözlemlemeye olanak verirse anlaşılacaktır ki, o devlettir: devlet akli, ikinci husus budur, devletin gücüyle uyum içindeki yönetimdir".²⁰

Bu nokta Foucault'nun üstünde çok durduğu bir çerçeveyi meydana getirir; Bir başka kaynakta devlet akli kavramının sınırlarını tartışırken ussallığın kazandığı gücün kaynaklarını gene bu bağlamda ve ilginç saptamalarla ele alır. Çünkü, Foucault'ya göre, devlet akli kavramıyla birlikte artık devletin gücünü alacağı kaynak kendisinde gizli olan güçlerdir:

Yönetme sanatı ilk billurlaşmasını devlet akli kavramıyla birlikte yaşar

*Bu, tam anlamında ve olumlu bir kavramdır Devlet, kendisine iç/cin ussal ilkelere göre yönetilmektedir. Bu ilkeler yalnızca doğadan kutsal yasalardan, bilgelik ilkelerinden veya itaatten türetilemez Doğanın kendisi gibi devlet yönetimi de başka bir cins olsa bile kendi özgül ussallık biçimine sahiptir.*²¹

Bu, biraz zorlayarak söylenecek olursa, seküler bir anlayışın da başladığı noktadır. Çünkü, yönetim sanatı kendisini aşkınsal kurallar bir kozmolojik model veya bir felsefi-ahlâki ideal içinde arayacağına kendisine özgü ve içinde özgül devlet gerçekliğinin kurulacağı ussal kuralları bulmak zorundadır

2 ii- PASTORALİTE, SİYASALLIK VE YASA

Bu soru(n) Foucault için hayatidir. Çünkü, bugünkü toplumsal örgütlenmenin kilit taşlarından birisi olan ussallık, bugünkü devletin de temel kurucu öğesidir. Yaptığı geniş ufuklu çözümlemede bunun nasıl geliştiğini irdelerken Foucault modern siyasetin temel vurgusunun bu kavrama, us(sallık), dönük olduğunu belirtir. Devlet bir ussallık aracı olarak kurulduğu gibi, Foucault'ya göre, temel davranış biçimi, devletin, toplumu bir polis bilimi (polizeiwissenschaft) olarak kurgulamaktır.²³ Polis kavramı da başlangıçta bugünkü anlamından çok farklıdır ve bütünüyle bir ussallık özü içermektedir: "Onların (bizden öncekilerin) 'polis' ten anladıkları devletin içinde işlev gören bir kurum veya mekanizma değildir; devlete özgü olan bir yönetsel teknolojidir (governmental technology)² Bu nedenle de Batı toplumlarında, zamana yayılan tarihsel bir gelişimi ve kodifikasyonu söz konusudur. Bu da, Hıristiyan metafiziğindeki pastoralite ve çoban kavramlarının bir uzantısıdır.² Dolayısıyla, antikiteyle modernite arasındaki temel fark bu sistemleştirme çabasında yatmaktadır ki, o da daha doğal (pastoral) bir tonlamaya sahip koruma ve gözetme kaygısının hızla ussallık bağlamına yerleşmesidir. Bu anlamda devlet akli pastoral iktidar kavramının üstüne temellenmektedir ve kaçınılmaz sonucu tekilleştirme ve totalizasyondur. Ne var ki, ikisi arasında bir çelişki, bir zıtlık yoktur denemez.

Ransom'a göre, bu, kendisini, iki ayrı anlayışın bireye yaklaşımında gösteren bir husustur. "Devlet akli, devletin gücünü, arzulanan bir hedef bir erek olarak görür. Bu devlet modelinde, devletin bireylere götürdüğü hizmet o sonuca ulaşmak içindir. İkincisinde, yani pastoral durumda, bireyin iyiliği öngörülen bir şeydir. Devlet bu hedefi elde edecek olan düzenektir".² Foucault, bu sonuçları⁸ türettikten sonra bir özgürleşmenin ancak politik usun köklerine düzenlenecek bir saldırıyla gerçekleşebileceğini belirtir. ² Kaldı ki, Foucault, siyasal da farklı tanımlamaktadır: "Verili bir toplumda güç ilişkileri kümesi siyasalın alanını oluşturur... 'Her şey siyasaldır' demek bu güç ilişkilerinin sonsuz güçlülüğünü ve siyasal alana içkinliğini onaylamaktır".²⁹ Bu tanımın önemi, siyasal, klasik kuramın yapmaya çalıştığı gibi devlet alanında katılaştırmamak, tersine oradan kurtarmaktır. Fakat bu, devletin sınırlarını küçültmediği gibi büyütmektedir. Gene onunla eş zamanlı olarak, bu tanım, gücün salt devlete ait olmadığını, bütün bir toplumsal ilişkiler ağını sardığını ve 'hücreleşebilme kapasitesi' diyebileceğimiz bir potansiyele sahip bulunduğunu da göstermektedir. O nedenle, güç, devlet değil siyasal olan etrafında biçimlenen bir kavrama dönüşmektedir.

Bu yaklaşım Foucault'nun çok değinilen güç-savaş ilişkisinin de bir anlamda başlangıç noktasıdır. Bilindiği üzere Foucault, iktidarı Clausewitzgil anlamda bir savaş olarak nitelendirmekte ve bir tür 'genel savaş' olarak tanımlamaktaydı ³⁰ ve bu kabul edilen yanları olmakla birlikte, şiddetle eleştirilen görüşlerinden birisini oluşturmaktaydı. Bu eleştirilerin en yoğunlarından birisi Taylor tarafından yapılmıştı ve Taylor bu anlayışa birçok şeyi dışarıda bıraktığını, meseleyi basitleştirdiğini öne sürerek karşı çıkmıştı. ³¹

Bu bağlamın son olarak değinilmesi gereken boyutunu **yasa** kavramı oluşturur. Daha önce de temas edilmiş olmasına karşın yasanın bu bağlamda yeniden tanımlanması, üstünde durduğumuz siyasal tanımını daha da somutlaştırabilir. Çünkü, Foucault, XVIII. yüzyılda büsbütün somutlaşan ussal yönetim kavramının beraberinde başka bir şeyi getirdiğine şiddetle dikkat çeker. Bu, devletin yasayla özdeşleştirilmesinin sonudur. Bununla birlikte egemenlik kavram ve anlayışı da bir dönüşüm geçirmektedir. Çünkü, daha önceki dönemde egemenlik yasayla sınırlı bir olguyken Fizyokratlarla birlikte bu sorun aşılmıştır:

"Egemenliğin sonu kendisine içseldir ve yasa olarak biçimlenmiş kendi içsel araçlarını sahiplenir. Bu anlamda yönetimin sonluluğu, idare ettiği şeylerle ve yönettiği süreçlerin yoğunlaştırılması ve mükemmelleştirilmesiyle ilgilidir. Ne var ki, yönetimin araçları şimdi, artık yasa değil, çokbiçimli taktiklerdir. Yönetimin bakış açısı içinde yasa artık o derece önemli değildir: Bu, XVIII. yüzyılda Fizyokratların metinlerinde kendisini gösteren ve yönetimin erişmek istediği amacın yasa üstünden ger gerçekleştirilemeyeceğini açıklayan temadır". ³²

Bu savla birlikte Foucault, artık, klasik iktidardan modern iktidara, bir anlamda liberal siyasal sürecin başladığı iktidara dönük çözümlemesini yapmaya ve eleştirisini temellendirmeye başlar.

¹Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract and Discourse on the Origin of Inequality*, ed. L.G. Crocker'ın önsözüyle. New York: Washington Square Press, 1967.

²Bu değerlendirmenin en geniş ve somut biçimde yer aldığı kaynak şudur: Immanuel Kant, *Foundations of the Metaphysics of Morals*, çeviren: Lewis White Beck. New York: Macmillian, 1990.

³Immanuel Kant, "An Answer to the Question What is Enlightenment", içinde Kant 's *Political Writings*, ed. H. Reiss'in önsözüyle, çeviren: H. B. Nisbett. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Michel Foucault, "What is Enlightenment", içinde Ethics: Subjectivity and Truth: Essential Works of Foucault, vi. ed. P. Rabinow, çeviren: R. Hurley ve diğerleri. New York: The New Press, 1997. s. 303-320.

Bu değerlendirmenin ilginç açılımları şu kaynaktan izlenebilir. Christopher Norris, "What is Enlightenment? Kant according to Foucault", içinde The Truth About Postmodernism. Oxford: Blackwell, 1993. s. 29-99. Bir başka ilginç çalışma ise şudur: Colin Gordon, "Question, Ethos, Event: Foucault on Kant and Enlightenment", Economy and Society. 15(1). s. 71-87.

6 Michel Foucault, "The Subject and Power", s. 222.

Foucault'yu bu açıdan ele alıp irdeleyen bir çalışma şudur: Lois McNay, "Michel Foucault and Agonistic Democracy", içinde April Carter & Geoffrey Stokes, Liberal Democracy and Its Critics. Cambridge Polity Press, 1998. s. 2 16-237.

İbid.□

9 William Connolly, Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991. s. 13.

¹⁰İbid., 176-178.

¹¹ Bu tartışma için bkz. Michel Foucault, Power/Knowledge, 94-95, s. 121.

¹²Özellikle Kral ve simgeleri bağlamında Batı metafiziğinin en yoğun irdelemelerinden birisi, sadece siyaset bilimini değil sanat kuramlarını da etkileyen açılımlarıyla birlikte şu kaynaktan dır. Ernst Kantorowicz, The King 's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology. Princeton: Princeton University Press, 1957.

¹³ Foucault, Power/Knowledge, s. 122.

¹⁴İbid.

¹⁵İbid.

¹⁶İbid.-

¹ M. Foucault, Politics, Philosophy, Culture. Ed. Lawrence D. Kritzman'ın önsözüyle, çeviren:A. Sheridan ve diğerleri. New York and London: Routledge, 1988; 83. Bu kitap Foucault'nun çeşitli konuşma, yazı ve görüşmelerinin toplandığı muhtelif ciltlerden birisidir. Bu alıntının yapıldığı bölüm ise onun "Omnes et Singulatim: Towards a Criticism of Political Reason"başlıklı makalesini kapsamaktadır. Çok atıfta bulunan bu yazı farklı kaynaklarda da yer almaktadır. Bkz., Michel Foucault, Power: Essential Works of Foucault, v 3, ed. J. D. Faubion, çeviren: R. Hurley ve diğerleri. New York: The New Press, 2000. s. 298-326.

¹⁷Michel Foucault, Politics, s.□ 74.

¹⁸Foucault, devlet aklı kavramının erken kaynakları üstüne yaptığı çalışmadan sonra vardığı

sonuçları özetlerken ilk madde olarak bu kavramın içerdiği devlet yönetiminin bir 'sanat'

olarak değerlendirildiğini belirtir.

¹⁹M. Foucault, Politics, s. 75. Vurgu metinde.

²¹Michel Foucault, Governmentality içinde G. Burcehell, C.Gordon and P. Miller ed., The Foucault Effect: Studies in Governmentality. Chicago: University of Chicago Press, 1991

²²İbid. Benim vurgum.

²³İbid., s. 78-83.

²⁴İbid., s. 77.

²⁵İbid 58-71. İnsanların başlangıçtan, dinlerin ortaya çıktığı dönemden beri bu olguyu, yani kendilerinin gözetilmesi olgusunu yüceltmesi ayrı bir sorunsaldır. Üstelik aynı olgı kendisini çoban-efendi bağlamında Platon'da da göstermektedir. Bkz, M. Foucault, aynı yer, özellikle s. 60 ve 64.

²⁶John S. Ransom, Foucault 's Discipline, s. 64.

²⁷İbid., s. 65. Vurgulamaş benim.

²⁸İbid., s. 85.

²⁹Foucault, Power/Knowledge, s. 189.

³⁰İbid., s. 123.

³¹Charles Taylor, "Foucault on Freedom and Truth", Political Theory, 1984, sayı.12, s. 152-183. Taylor'un bu makalesinde öne sürdüğü görüşler de eleştirilmiştir. Cf. Paul Patton, "Taylor and Foucault on Power and Freedom", Political Studies, 1989, sayı. 37, s. 260-276. Taylor'un karşı cevabı için bkz., Charles Taylor, "Taylor on Foucault on Power and Freedom: A Reply", Political Studies, 1989, sayı. 37, s. 277-281.

³² M. Foucault, "Governmentality", s. 95-96.

IV- LIBERALİZM BÜYÜK KOPUŞ MU TEHLİKELİ DÖNÜŞÜM MÜ?

Mitchell Dean, Foucault'nun, bu tanımıyla, amacını, normal siyasal kuram olarak liberalizm olmaktan çıkarıp liberalizmi normatif yönetimin belirgin ussallığı olarak temellendirmeye başladığını saptamaktadır.¹ Bu değerlendirmenin önemi, Batı siyasal demokrasilerinin bir içsel çelişkisinden kaynaklanmaktadır Çünkü, Foucault'nun ele aldığı ve yönetsellik ve ussallık bağlamında önemini saptadığı XVIII. yüzyıl aynı zamanda liberal bir siyasal yapının da belirmeye başladığı dönemdir. Dolayısıyla Foucault'nun ussallık bağlamında ve onun erkle kurduğu ilişki etrafında getirdiği tanım ve eleştiriler liberal demokrasinin de içkin eleştirileri olmaktadır. Kaldı ki, liberal demokrasi Foucault'nun yukarıda değindiğimiz Omni et Singulatim makalesinde doğumunu söz konusu ettiği politik ussallığın modern siyasal modeldeki somut durumudur.²Ne var ki, o noktayı daha fazla irdelmeden, bu aşamada, yeniden, us, siyasal ve siyasal us üstünde biraz daha durmakta yarar var. Çünkü, biraz daha geniş bir açıdan bakılırsa Foucault'nun bütün bu sorgulamalarında üstünde durduğu asıl kavram ussallık ve onun gerçek (truth) ve bilgi (knowledge) olarak tasnif ettiği iki önemli metafizikle kurduğu ilişkidir

1- MODERNİTENİN USSALLIĞI VE İKİ YORUM: WEBER VE FOUCAULT

Foucault'nun, ussallığı, kendinde sonlu bir kavram olarak değerlendirmedeği biliniyor. Daha da ötesi, Foucault için, ussallık, mutlak bir kavram da değildir. Eğer Barry Smart'ın Foucault'daki ussallık kavramını Weberdeki ussallık kavramıyla karşılaştırmalı olarak ele alışı anımsayacak olursak Alman toplumbilimcide bu kavramın bir ideal tip etrafında belirdiğini görebiliriz. Gerçekten de Weber için farklı kültürlerde farklı biçimler alan duyus,

davranış ve normların irdelenebilmesi için irdelenmenin türdeş (homojen) hale getirilmesi (fen bilimlerinde olduğu üzere), bunun da bir ideal tip etrafında yapılması gerekir. İdeal tip, Weber'de analitik bir kurgudur³ ve bir mantıksal mutlağa tekabül eder. Foucault'da ise bu türden bir yaklaşım bulmak söz konusu değildir. Çünkü, Foucault'daki usallık, kendisi olarak ele alınmaz. Foucault için usallık bu bağlamda Weber'deki usallıktan birkaç noktada ayrılır.

1. Weber için usallık global bir süreçtir Bu anlamıyla tarihsel olmakla birlikte evrenseldir. Belli bir doğrultu yönünde ilerler ve erekseldir. Oysa Foucault'da böylesi bir usallık tanımıyla karşılaşılmaz Çünkü, Foucault, 'her birisi temel bir deneyim üstüne inşa edilmiş farklı alanlarda' ortaya çıkan farklı usallık ve usallıklarla ilgilenmektedir. Bu anlamda da Foucault sabit bir tarihsel sürecin peşinde değildir .

2. Modernitenin kurumsal ve dinamik süreçlenmesinin tanımını gerçekleştiren Weber için usallık geriye dönüşü olmayan bir kavramdır. Bu nedenle ve yukarıda belirtilen gerekçelerle usallık kabul edilen bir olgudur. Modernitenin gerçeği budur. Oysa Foucault için usallık(lar) doğruluğu onaylanacak bir şey değildir Tersine, sorun, usallıkların irdelenmesi, çözümlenmesidir. Bu itibarla Foucault açısından önem taşıyan usallıklara karşı gösterilen direnişler, onların aşılması, kırılması yolunda ortaya koyulmuş çabalardır. Usallığın, Weber'de olduğu gibi, monolitik tanımı da, kavramlaştırılması da Foucault'da bulunmaz Bu bağlamda 'usallığı meydana getiren şey türdeş bir süreç olmaktan çok olayların çoğulluğudur'

3 Weber'in tersine, Foucault, belli olguları çözümlemek için yapay usallaştırmalara yönelmez Tersine, 'var olan tarihsel usallıklar ve onların karmaşık ilişkileri ve etkileri çözümlenmesinin nesnesidir.

4 Foucault'yla Weber'in birbirine en çok yaklaştıkları gibi görünen nokta **Protestan Ahlakı** yazarının usallığa donuk, üzerinde hemen hemen hiç durulmayan bir değerlendirmesidir. Weber, yukarıda değinilen tüm yaklaşımlarına karşın usallığın modern toplumlarda kendi etkinliği kadar da us dışına (irrationality) yol açtığını belirterek, usallığın geleceğine karşı ciddi bir karamsarlık içine girer. Foucault'nun da farklı bir bağlamda usallıkla sorunu olduğu açıktır. Ne var ki, bu da iki düşünürün bir başka ayrışma noktasına işaret edecektir. Çünkü, bir mutlakiyet içinde ele almadığından, Foucault, usallığın dışına çıkılabileceğini daima öngörür ve bu anlamda devrim kavramını özel bir değerlendirmeye ele alır.

İki düşünür arasındaki bu, doğru veya ters ilişki Hindess'in de dikkatinden kaçmaz. Ne var ki, Hindess daha özlü bir noktaya dikkat çeker. Buna göre, Foucault, yönetimlerin doğuşuyla usallığı birbirine kendiliğinden oluşan bir ilişki içinde bağlamamakta, bu köprüyü kuran araç

olarak bilgi kavramını kullanmaktadır. Buna göre belli bilgi biçimlerinin gelişmesiyle özgül bir yönetim usallığının gelişmesi arasında belirgin ilintiler söz konusudur.¹⁰

2- USSALLIĞIN ÜÇ HALİ: LIBERALİZM PAR EXCELLENCE

Bu anlamdaki bir usallık, Foucault'nun, Batı siyasal kuramını irdelerken geliştirdiği en yetkin, aynı zamanda da en karmaşık, dolayısıyla da en çok eleştirilmiş görüşlerini meydana getirir. Foucault, siyasal usallığın en son aşaması olarak liberal devleti gösterir. Ne var ki, liberal devlete getirdiği tanım ve onun yönetimde kullandığını söylediği usallık liberal kuramın da vurgu yaptığı olgular olmakla birlikte Foucault'nun onları değerlendirşi bir hayli farklıdır. Liberal kuram, siyasal usallığı bir farklılaşma aracı olarak görür, tanımlar ve değerlendirirken, Foucault için, bu usallıkla, pastoral dönemin polis bilimine dayalı usallığı arasında önemli bir öz farkı bulunmamaktadır. Çünkü, polisin sürdürdüğü gözetim ve bilgi toplama süreçleri liberal devlette de devam etmektedir. Arada gerçi bir fark vardır: Polis bilimi, disiplin kavramının kuramı ve pratiği etrafında gelişen bir bilgi

rejimi oluşturmaktadır. Liberal devlet ise, ona benzer biçimde ama biraz daha farklı olarak, öznelinin (yurttaşların)

`nüfus bilgileri'ni toplamakta ve biriktirmektedir. Ne var ki, daha köklü bir fark, liberal devletin bireyin özgürlüğüne dönük atıflarında ortaya çıkar Liberal kuram çoğunlukla bu kavramı kendinde sonlu bir olgu olarak tanımlar. Buradan hareketle de yönetimin davranışına ve amacına dönük ilkesel sınırlar koyar.

Bu, kuramın, uygulamada aynen gerçekleştiğini söylediği koşuldur. Oysa Foucault bu iddiaya çok farklı bir yönden yaklaşır ve önemli bir yorumsal eleştiri getirir. Foucault'ya göre yönetimin liberal ussallığı, gerçeğini, özgürlük kavramına yönelik ilkesel taahhüdünde bulmaz. Tersine, liberal ussallık eğer bir özgürlükten söz ediyorsa, bu, o özgürlük devlete yarar ve çıkar sağlayacağı içindir.¹¹ Hindess, bu açılımın Adam Smith'in **Ulusların Zenginliği** isimli yapıtından beri devam ettiğini belirtir. Smith, IV. Kitap'ta açıkça siyasal ekonominin bir "devlet adamı veya yönetici bilimi" olduğunu belirtmekte ve bunun "hem halkı hem de egemeni varsıllaştıracağını" yazmaktadır. ¹²Hindess'e göre, bu, Locke'ta da aynen geçerli olan bir mantıktır.¹³

Bu anlayış, liberal devletin etkinlik alanını doğrudan değil dolaylı yöntemlerle kurup geliştirdiğini göstermektedir. Polis biliminden ve pastoral yönetimden liberal devletin: ayrıldığı tek nokta budur.¹ Bu itibarla, yönetimin liberal ussallığı, etkin yönetimin özerk biçimde ve kendi kendisini düzenleyerek işleyen toplumsal alanlar arasındaki ilişkilerin bilgisi üstüne oturabileceğini görmekte ve kabul etmektedir. Ekonominin serbest bir pazarda en etkin düzeyine çıkacağına yönelik inanç bu anlayışın bir sonucudur. Literatürde çok tartışılmış olan bu olguyu Hindess, bekleneneği üzere, Ferguson, Malthus ve Smith'in oluşturduğu temele gönderme yaparak ele alır ve onların atıfta bulunduğu 'doğallık' olgusunun aslında doğrudan siyasal müdahaleye dönük bir eleştiri ve engelleme girişimi olduğunu saptar. Yoksa müdahalenin bütünüyle olmadığı bir yönetim arayışı değildir buradaki amaç.¹

Bu bağlama dönük değerlendirmesinde Foucault, işi oldukça ileri bir noktaya götürür ve XVIII. yüzyıla başlayan dönemin çok önemli bir açılım getirdiğine zimnen işaret eder. Bu açılım şudur: Bu yüzyıldan başlayarak yönetim artık sadece sınırları ve özneleriyle değil aynı zamanda çok karmaşık ve kendisine özgü kuralları olan bir yeni gerçekle de uğraşacaktır. Bu yeni gerçek toplumdur.¹⁶ Bu değerlendirmenin Hindess tarafından yeterince belirtilmeyen önemi şuradadır. Bu tanımla birlikte pastoral dönemin temel yargısı olan 'devleti kuran toplum' anlayışı yerini 'toplumu kuran devlet'e bırakmaktadır. Hiç değilse pastoral dönemde

kendisini gösteren koruma-gözetme anlayışı içindeki egemen-özne ilişkisi şiddetle aşılacaktır. Toplum artık bilimsel olarak denetlenen bir varlığa dönüştürülmektedir.¹ Toplumsal bilim bu algılamının bir sonucu olarak ortaya çıkacaktır.^{1□}

3- DEVLETEN YÖNETİŞİME: BİR SANRI ALANI

Foucault' nun yapıtı söz konusu olduğunda- bu nokta, onun düşüncesinin çağdaş dünya içinde oynadığı önemli rolü başlatır. Buradan itibaren Foucault, özne, bilgi/erk, gerçek, etik kavramları üstünde farklı bir potansiyel ve kapasiteyle düşünmeye koyulur Bu çalışmanın hedefi o değerlendirmeyi kapsamamaktadır. Bununla birlikte özellikle devlet-erk ilişkisi açısından tam da bu bağlamda irdelenmesi gereken son husus yönetim olgusudur. Başlı başına bir literatür tutan bu olgunun biz, sadece genel sınırlarını ve onun da özgürlük kavramıyla, liberal kuramın ayrılmaz kavram çifti sayılan **hak/özgürlük** çiftiyle olan ilişkisini ele alacağız. Buradaki amacımız yönetim kavramının çoğu kez yönetim kavramına ve onun doğal olarak içerdiği devlet kavramına karşı bir özgürlük yöntem ve olanağı olarak kullanılması, hattâ yüceltilmesinin sorunlu olduğunu göstermektir. Samantha Ashenden'in yerinde tanımıyla yönetim hem "modern devletin çıkması" dır hem de 'yönetişim, siyasal alanı kuran, yönlendiren ve gözetim

altında tutan (survey) bir dizi kurumu aygıtı ve bilgiyi belirler".¹⁹ şekilde Hobbescu egemen/otorite ve Makyavelci devlet akli kavramlarından bu noktaya nasıl gelindiği bu şekilde gösterilebilir.

Esas itibariyle yönetim kavramı Foucault'nun XVIII. yüzyıldan bu güne dek yönetim hususunda bir değişim olduğunu belirtmek için kullandığı bir 'neolojidir'.²⁰ Bu anlamda yönetimin ortaya çıkışı, XVIII. yüzyıldan itibaren giderek büyüyen devlet mekanizmaları ve bürokrasilerin, onların gerçekleştirdiği işlerin bir sonucudur. Gordon'un da saptadığı üzere ve yukarıda değinildiği gibi Foucault'yla Weber'in kesişim noktası da budur.²¹ Foucault'nun bu anlayışla üstünde özellikle durduğu husus nüfus (population) meselesidir. Nüfus, daha XVI. yüzyıldan başlayarak yönetimlerin ayrı bir önemle ele aldıkları bir olgu niteliği kazanmıştır. Bunun temel nedeni olarak nüfusla siyasal ekonomi arasındaki genel ilişkiler gösterilebilir. Bu ilişkilerin, zamanla, önce verimlilik, refah, varıllık etrafında genişlediği daha sonra da en geniş anlamda toplumsal güvenlik bağlamında bir hamle yaptığı açıktır. Bu çerçeve içinde siyasal ussallık da nüfusun salt bir kitle olarak değil verimli kullanılabilir bir kaynak olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu itibarla devlet artık kitlenin bilgisini toplamak, sevk ve idaresini sağlamak ve kaynaklarını en ekonomik biçimde kullanmak durumundadır. Polis bilimin ana amaçlarından birisi de budur.

Bunun kaçınılmaz gereği ve ayrılmaz bileşeni, bilgiyle olan ilişkidir. Yönetim ve siyasal us söz konusu olduğunda, bilgi, soyut ve kendinde sonlu bir kavram olmaktan çıkar. Araçsallaşır. Bu bilgi standartlaştırmayı öngören bir teknolojidir. Tarihin ve entellektin oluşturduğu birikim değildir. İçerdiği gerçek, deneysellikten ve homojenleştirme yeteneğinden türemektedir. Modern erk ancak bu bilgiyi üretebildiği ve denetleyebildiği ölçüde söz konusudur 'Disiplin'in kazandığı yeni ve çok önemli anlam bu yaklaşımda gizlidir. Çünkü, eğer kitlenin tanınmasında, tanımlanmasında ve türdeşleştirilmesinde yararlanılan bu bilgi oluşturulabilir ve kullanılırsa disiplin, a posteriori değil a priori bir mekanizmaya dönecektir Disiplin sadece suça dönük olmaktan çıkacaktır. Gündelik hayatın bir parçası hâline gelecektir. O anlamda erk Foucault'nun büyük iddiasını doğrulayacak biçimde hayatın her noktasına nüfuz edecektir.²² Özneleşmenin asıl gerçekleştiği nokta da burası olacaktır.²³

Modern devlet söz konusu olduğunda bu anlamı taşıyan yönetimin ayrı bir hiyerarşik üstünlükle ele alınması elbette yanlış olur Bu nedenle Hunt ve Wickham' in yönetim bağlamında ortaya koyduğu dört temel ilke çağdaş yapının Foucaultgil bağlamını oluşturması ve sınırlarını çizmesi açısından önemlidir Buna göre yönetim şu temeller üstüne oturmaktadır

1. Her yönetim aşaması bir kalkışma (attempt) ve (bazı durumlarda bir başarısızlık olarak görülebilen) eksiklik içerir.
2. Yönetim (çok özgül bir anlamı olan), erk ve bu anlamda siyaset ve direniş içerir.
3. Yönetim daima bilgi içerir.
4. Yönetim her zaman toplumsaldır ve daima farklı toplum birimlerini (zaman zaman ironik bir biçimde toplumsal ayrışmayı içerse bile) bir araya getirmeye çalışır.²

Bu ilkelerin her birisi ayrı ayrı açıklanmayı gerektiren kavramlar ve önermelere sahiptir. Bununla birlikte ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan birisi şudur: Eğer bu çerçeve liberal demokrasilerin güncel/çağdaş yapısını meydana getiriyor ise o takdirde ortada gene Ashenden'in yaklaşımıyla iki önemli husus vardır. Öncelikle, çağdaş liberal toplum, bir devlet akli eleştirisi içerse bile 'kent-kentli oyunu' ve 'çoban-sürü oyunu'nu birleştirmektedir. Bu, herkesin eşzamanlı olarak hem yasalar dan kaynaklanan haklara sahip olduğu hem de çeşitli toplumsal ortaklıklar nedeniyle ve pozitif bilgi aracılığıyla çeşitli disiplin ve normalizasyon süreçlerinin öznesi olduğu anlamına gelir. Liberal devletin

son evresi olan toplumsal güvenlik olgusu da, yukarıda değindiğimiz gibi, 'yasa'yla 'düzen'in keştiği ve 'toplumsal'ı 'denetlenen bir alan' haline getiren bir olgudur.

4- SİVİL TOPLUM: DEVLETİN SONU MU, AMACI MI?

Bu çemberin tamamlanabilmesi, yine liberal devletin/toplumun, ürettiği kabul edilen son olgu olan sivil topluma kısaca değinmek gerekir.²⁶ Yukarıda verdiğimiz muhakeme etrafında ele alınacak olursa devletin, fakat çok daha doğru ve güçlü bir kavramla, iktidarın etkisinden ve belirleyiciliğinden bağımsız bir sivil toplum (çok defa sanılanın tersine) düşünmek olanaksızdır. Bu bağlamda Gordon'un vurgusuyla sivil toplum ne bir ideolojik kurgu ne de bir yabansı (aboriginal) gerçekliktir. Sivil toplum, Foucault'ya göre, bir 'işlemsel (transactional) gerçeklik'tir. Bu işlem, siyasal erkle kitlelerin yönetimi arasındaki etkileşimde ortaya çıkar. Sivil toplum bu niteliğiyle devletin sonu olarak görülebilir. Ama yine aynı nedenlerle devletin amacı olarak da değerlendirilebilir.² Ashenden, Hindess'ten kalkarak⁸ bu görüşüne şu eklemeyi yapmakta ve sivil toplum kavramını bütünüyle sorunlu bir noktaya yerleştirmektedir: "Kavram olarak sivil toplum bir bütün olarak toplumsal deneyimi örgütler ve 'özerk' bireylerin yönetimini (conduct) ² gerçekleştiren bir yönetişimsel □ alandır (governmental site)".²⁹ Bu nedenle, "sivil toplum liberalizm içindeki doğal ve idare edilen (managed) arasındaki gerilimleri kuşatır: onların (gerilimlerin-hbk) çözüm yeri olmaktan çok uzaktır".³⁰

Kaldı ki, ileri, geç modern toplumlarda yönetim anlayışı kökünden değişmiştir. Post-modern dönemlerin³¹ en önemli gerçeği bu yeni yönetim anlayışının, özellikle teknolojiye bağlı olarak ortaya çıkan ve Rousseaucu toplumsal iradenin bir hayli dışında gelişen bu oluşumların

liberal devlet anlayışını kökünden sarstığı açıktır.³² Bu koşullar altında h liberalizmin verdiği bir 'özgürlük sözü'nden bahis açmak olanaksızdır. Sistem kendisini liberalizme karşı da üretmektedir. Fakat bu, yukarıda değinildiği gibi, ikili bir süreçtir. Çünkü, teknoloji kökenli bir değişimin klasik bir egemenlik ve erk anlayışı içinde biçimlenmesi olanaksız

dır. Dolayısıyla,

i- Monarşik sistemi teknoloji aşmaktadır. Bu, sistemin kendisi için sistemi aşmasıdır.

ii- Gelişen sistemin yarattığı özgürlük, büyüklüğü ölçüsünde de denetim, yönlendirme ve kısıtlama getirmektedir. Bu da Hobbes'la başlayan sürecin bütün dönüşümüne rağmen devam ettiğini gösteren ve Kantçı anlamdaki "ne umabilirim?" sorusuna niçin, Foucault'nun Nietzscheci cevaplar bağlamında bir çözüm aradığını açıklayan çarpıcı bir durumdur.

Bu olguyu daha açık anlatabilmenin tarihsel olanağı şudur: Kendi gelişimi içinde sivil toplum, tanımı ve tarihselliği gereği, devlet dışı alanı işaret eder. Gerçekten de, burjuvazinin doğuşu ve siyasal olarak etkinleşmesinin ortaya çıkardığı bir olgudur sivil toplum. Daha başlangıçta

devlet ötesi bir kapsamı vardır. Ne var ki, ilginç olanı sivil toplum denilen alan ve sürecin kendi etkinliği ve bağımsızlığı içinde işlememesi, işleyememesidir. Sivil toplum, Batı'nın burjuva toplumunun gelişimine koşut olarak ürettiği, neredeyse doğal bir olgudur. Bu olgunun üretilmesi egemen devletin ve kontrol ettiği alanın dışında bir gerçekliktir. Burada, devletin ötesinde bir süreç üremeye başlamıştır. Bu, tarihselin zorlamasıyla ortaya çıkan bir sonuçtur. Burjuvazinin ekonomik egemenliğini siyasallaştırmasının ve daha sonra burjuvazinin mührünü taşıyan sözleşmecî demokrasi yapısının kendisini göstermesi de gene bu oluşumun bir uzantısıdır.

Tersinden söylemek gerekirse sivil toplumun oluşmadığı bir tarihselin demokrasiye doğru açılması güçtür ki, bizatihi bu önerme, doğruluğu oranında, sivil toplumun devlet ötesi konumuna ve kapsamına işaret eder. Gene bu mantığın uzantısı olarak, liberal doktrinin, sivil topluma eklenen boyutu gündeme getirilebilir. Buna mukabil, aradan geçen sürede durumun tam tersi bir nitelik kazandığından söz edilebilir ki, asıl üstünde durulması gereken budur. Çünkü, sivil toplum kapsamı içinde ortaya çıkan liberal doktrin ve onun biçimlendirdiği demokratik devlete karşın geç modern dönemlerde devletin neredeyse mutlaklaşan egemenliğinden söz edilmektedir. Bu, şunu gösterir: Liberal doktrin, demokratik bir devlet ve surecin başlaması için yeterli değildir Aksine, güce ve şiddete yat kın, toplumsal ve toplumu dışlayan bir devlet öznesi -veya özü- süreci delebilmiş ve onu teslim alabilmiştir. Bu, sivil toplum-demokrasi eklenmesine rağmen liberal modelin bünyesinde sakladığı Hobbescu dokunun tanısını koymaktır.

Buna bağlı olarak getirilecek bir diğer önerme şudur: Sivil toplum,. bugünkü modellemelerde siyaset ötesi bir alan olarak görülmektedir. Bir anlamda siyasalın kapsadığı süreçlerin dışında kalan bir siyasal yaklaşımın mekânı olarak tanımlanmaktadır sivil toplum. Bu, klâsik ve yöntemsel siyasetten uzaklaşmasının bir yöntemi olarak da görülebilir. O nedenle de geç modernitenin tanımladığı sivil toplum politika ötesi bir anlamı da kapsamaktadır. Politikaya karşı olmasa bile çok özgül bir politika anlayışının vurgulanmasıdır bu. Oysa, sivil toplumun klasik oluşumunda asıl etken siyasettir.

Daha geniş söylemek gerekirse sivil toplum, kökenleri ve başlangıcı itibariyle siyasal bir kavramdır. Çünkü, yukarıda değindiğimiz gibi, doğrudan doğruya burjuvazinin siyasallaşmasına ve siyaseti biçimlendirmesine tekabül eder. Bu da çok önemli bir sonucu doğurur: Sivil toplum, yine özü gereği, devlet ötesi olması hasebiyle bu niteliği kazanır. Yani, siyasal olan devlet ve onun yöntemsel/kurumsal mevcudiyeti değildir. Devlet, çoğulluk anlamında, özneler arası boyutta ve karşılıklı etkileşim içinde bir siyaset tanımlı yapmaz Tersine, devletin önerdiği siyaset hegemonik, dolayısıyla da tekçidir. Oysa, (sivil) toplum, ortaya çıkmasına önayak olan temel özelliği nedeniyle, yani egemen devlete muhalefet boyutuyla siyasaldır. Öte yandan, liberal demokratik süreçte bu özelliğini de yitirmiş, içine kapanmış ve siyasal özünü yitirmiştir. Bu da yine liberal doktrinin ve liberal demokrasinin bir başka kısıtlamasını işaret etmektedir.

SONUÇ

Liberal doktrin gerek mevcut, egemen ve geçerli demokratik açılımları gerekse arkasında yer alan hak-özgürlük ikilisiyle Batı siyasal metafiziğinin şimdilik görünen uç noktasıdır. Ne var ki, liberal doktrinin sağladığı olanaklar etrafında biçimlenmiş olan demokrasi ve onun yan süreçlerinin çağdaş gerçeklikle eşzamanlı bir dönüşüm sağlama esnekliğini gösterememiştir. Tersine, demokrasi, çağdaşlık oluşumlarının dinamikleri karşısında yer yer ve zaman zaman eskilleşmiştir. Bu sav, başlangıçta belirtilen ve demokrasinin 'ikinci en iyi olduğunu saptayan ilkedden daha ileri bir konumu işaret eder Çünkü, ikinci en iyi olmak da son kertede bir çözümsüzlüğe ve seçeneksizliğe tekabül edebilir. Oysa, liberal demokrasinin iç tıkanıklığının, gerekirse sivil toplum vurgusuyla ortaya koyulması yine sivil toplum kökünden gidilerek liberal demokrasinin kendisini iyileştirme sürecini başlatmasındaki zorunluluğu işaret edecektir. Bu da geç XX. yüzyılın birbiri ardınca öne çıkardığı farklı demokrasi arayışlarıyla sonuçlanan bir muhakemedir.

Ne var ki, burada bir tür Zenon paradoksu karşımıza çıkmaktadır Demokrasinin kendi içinden iyileştirilecek bir sistem olduğunun kabulü fakat sivil toplum türü seçeneklerin Walzer'ın belirttiği sakıncaları içermesi (özellikle eşitsiz güç ilişkilerinin bu alanda doğması) nedeniyle ayrıca sorunlu oluşu sürekli yolu yarladığı için bir türlü hedefine yaramayan ok metaforunu akla getirmektedir. Öte yandan liberal kuramın bir türlü aşamadığı Hobbescu iç tıkanıklıkları demokrasi-liberal doktrin ilişkisinin asıl boşluğunu doğurmaktadır. Bu koşullar altında, Foucaultcu iktidar eleştirisinin demokrasiyi ve liberal doktrini iyileştirme çabalarına öncül olması 'gerekme'dir Çünkü, bu eleştiri, doğrudan siyasalın mikro eleştirisini de kapsamaktadır. Oysa siyasalın aşan bir sivil toplum önermesi

kendi iç çıkılmazlarını aşamayacak, tersine o noktalarda tıkanacaktır. Dolayısıyla, erken **XXI. yüzyılın temel siyasal sorunsalını siyasetin ve liberal doktrinin bünyesinden kaynaklanan doğal kısıtlamaların irdelenişi olarak belirlemek yanlış olmayacaktır.**

¹Mitchell Dean, "Normalising Democracy: Foucault and Habermas on Democracy, Liberalism and Law içinde Samantha Ashenden & David Owen ed Foucault Contra Habermas. London: Sage Publications, 1999. s. 174.

²Barry Hindess Knowledge and Political Reason içinde Robert Nola ed., Foucault London: Frank Cass, 1998. s. 67.

³Barry Smart, Foucault, Marxism, Critique, s. 126-127.

⁴İbid., s. 125.

Bu bağlam neredeyse aynı kavramlarla Hindess'te de bulunabilir. Barry Hindess, "Knowledge", s.7i.

⁵Smart, Foucault, s. 126.

İbid., s. 126.

İbid., s. 128.

⁶Weber Foucault karşılaştırmasının çok önemli bir kaynağı ve bu son maddedeki görüşlerin kaldırıldığı metin olarak bkz. Scott Lash & S. Whimster, eds., Max Weber, Rationality and Modernity. London: Allen & Unwin, 1991. s. 293-316.

⁷Barry Hindess, "Knowledge", s. 69. Ayrıca Foucault'nun ve hatta Weber'in ussallığa

atfettikleri bu 'kapatıcı' ve 'olumsuz' anlamın Habermas'ın vurguladığı ve Aydınlanma'yla

birlikte ortaya çıktığını söylediği, ussallığın özgürleştirici işlevi kavramının çatıştığı açıktır. Bu tartışma konu üstüne ortaya çıkarılmış en kapsamlı yapıtlardan birisi olarak şu kaynaktan

izlenebilir: Foucault Contra Habermas.

⁸Hindess, "Knowledge", s. 73

⁹Ibid

¹⁰Ibid s. 74.

¹¹Burada çarpıcı bir noktayı Hindess belirtir. Bilindiği üzere Foucault'nun disiplin kavramını

irdediği kitabında üzerinde durduğu tıa motifi Jeremy Bentham'ın oluşturduğu panopticon

meydana getirir. Panoptikon bir gözetleme yapısıdır. Ne var ki, asıl ilginç özelliği doğrudan

değil dolaylı bir yoldan bu gözetlemeyi gerçekleştirmesidir. Panoptikonun bir 'liberal dönem

ve kuram' tezi olarak ortaya çıktığı anımsanırsa bu dolaylılık olgusunun ne kadar önemli olduğu da görülebilir. Bkz., Hindess, "Knowledge", s. 83; 37. dipnot atfı.

¹ Hindess "Knowledge", 78.

¹⁶ M. Foucault, "An Ethics of Pleasure", içinde Sylvie Lotringer, ed., Foucault Live. New York: Semiotext(e), 1989. s. 261. Zikreden B. Hindess "Knowledge", s. 78.

¹Buradaki 'bilimsel' kavramı Foucault'nun düşüncesi söz konusu olduğunda elbette doğru ve geçerlidir. Ne var ki, özellikle geç dönem Foucault bilimseli 'bilgi' ile genişletme çabasına

girmiştir. O nedenle burada da bilimseli 'bilgisel' olarak kurgulamak yanlış olmayacaktır. Bu

sürecin irdelenmesi ve kavramın 'anatomi' için bkz., Mary C. Rawlinson, "Foucault's

Strategy; Knowledge, Power and the Specificity of Truth", içinde B. Smart, Michel Foucault:

Critical Assessments, s. 300-318. Özellikle s. 303-313

¹Her şeye rağmen bu değerlendirme Weber'in ideal tip kavramını hatırlatıyor. Ne var ki, iki

değerlendirme arasındaki fark da gene bu değerlendirmede yatmaktadır.

¹⁹ Samantha Ashenden, "Questions of Criticism: Habermas and Foucault in Civil Society and

Resistance", içinde Samantha Ashenden & David Owen, Foucault Contra Habermas, s. 152-

153.

²⁰Alan Hunt and Gary Wickham, Foucault and Law, s. 75.

²¹ Colin Gordon, "Governmental Rationality", içinde G. Burchell et.al., The Foucault Effect, s.25.

²² Foucault yönetimsel ussallığın bu anlamda son derece etkileyici bir çözümlemesi şu yarı polemik özellikler taşıyan makalede bulunabilir: Paul A. Bove, "The Rationality of Disciplines: The Abstract Understanding of Stephan Tulmin", içinde Jonathan Arac, ed., After Foucault: Humanistic Knowledge, Postmodern Challenges. New Brunswick: Rutgers University Press, 1988. s. 42-70.

²³Özdeşleşmenin liberal yönetimde nasıl geliştiği şu metinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Graham Burchell Liberal Government and Techniques of the Self içinde A Barry T Osborne & N Rose Foucault and the Political Reason Liberalism, Neo liberalism and Rationalities of Government. Chicago: University of Chicago Press, 1996 s. 19-36.

² Alan Hunt ve Gary Wickham, Foucault and Law, s. 79-97.

² Samantha Ashenden, "Questions", s. 152.

²⁶ Sivil toplum kavramını ayrıca şu makalede ele almıştık: Hasan Bülent Kahraman, "Post Fenomenolojik Devlet Tasavvuru: Hegelci-Arendtçi Kısıtlamalar ve Yeni Bir Sivil Toplum İnşa Olanğı", Doğu Batı, sayı 21. 2002-03/21. s.45-61.

² Samantha Ashenden, "Questions", s. 154.

² Foucault' yönetimi 'yönetiminin yönetimi' ('the conduct of conduct') olarak tanımladığını anımsayalım.

²⁹ Samantha Ashen, "Questions", s. 154.

³⁰ İbid.

³¹ Bu tartışmalarda Foucault kimi zaman bir 'postmodern düşünür' olarak nitelendirilmiştir. Olgusal olarak öyle değildir. Post-yapısalcı olduğu kabul edilen bir gerçektir.

³² Bu durumun ayrıntısı ve bu bağlamdaki tartışması için bkz. Nikolas Rose, "Governing 'advanced' liberal democracies", içinde A. Barry, T. Osborne, N. Rose, ed., Foucault and Political Reason, s. 37-64.